

Nazwiska mieszkańców parafii Pączewo-Czarnylas na Kociewiu od XVII do XIX w.

Streszczenie

Przedmiotem pracy jest analiza nazwisk notowanych w księdze parafialnej parafii Pączewo-Czarnylas na Kociewiu od pierwszej połowy XVII wieku do pierwszej połowy XIX wieku. Analiza nazwisk prowadzi do wskazania ich genezy, typów, sposobów motywacji, a także rodzajów językowych interferencji, które miały wpływ na ich ostateczny kształt oraz do wskazania wpływów polskich cech dialektalnych na system antroponimiczny mieszkańców parafii Pączewo-Czarnylas. Opracowanie wskazuje językowe źródła powstawania antroponimów oraz zjawiska mające miejsce w obrębie ich semantyki, a także budowy morfologicznej. Praca ma na celu przedstawienie najbardziej prawdopodobnych mechanizmów powstawania nazwisk i jednocześnie wskazanie tych elementów, które motywowały i towarzyszyły procesom ich genezy. To zaś prowadzi do możliwie najobszerniejszego przedstawienia systemu lokalnej antroponimii.

Zjawiska językowe przedstawione na podstawie analizy zgromadzonego materiału w sposób istotny korespondują z historią regionu. Duży wpływ na stan nazewnictwa na badanym obszarze wywarła - spowodowana w dużej mierze przez niemiecką politykę kolonizacyjną - migracja ludności, która trwała wiele wieków, miała różny zasięg i charakter, a także zróżnicowaną częstotliwość. Na Kociewiu bardzo intensywnie przenikały się wzajemnie polskie i niemieckie elementy języka, kultury oraz zwyczajów, co spowodowało, że spora część opracowania dotyczy nazwisk niemieckich lub zgermanizowanych.

Praca składa się z części analitycznej, w której zawarto nazwiska sklasyfikowane pod względem ich typów motywacyjnych oraz ze słownika nazwisk zawierającego ich analizę etymologiczną.

Zakres terytorialny i chronologiczny pracy

Parafię we wsi Pączewo założono z inicjatywy księcia Mestwina II w 1284 roku. Do XIX wieku w obrębie parafii Pączewo znajdowało się 18 wsi, w tym Zelgoszcz, Wda i Czarnylas. Ta ostatnia do 1887 roku stanowiła filię Pączewa, stąd najprawdopodobniej dwuczłonowy tytuł analizowanej księgi parafialnej: „Pączewo-Czarnylas”.

Pączewo jako jedna z najstarszych kociewskich wsi oraz wieś Czarnylas to dwie osady znajdujące się na Kociewiu, którego obszar położony jest w obrębie środkowego i dolnego dorzecza Wierzycy. Pod względem dialektowym jest to cała przylegająca do Wisły część Pomorza Gdańskiego, gdzie w ludowym języku mieszkańców tego obszaru odnaleźć można związki z dialektem mazowieckim i kaszubszczyzną.

Chronologię analizowanego materiału wyznaczają dwie daty: rok 1639, który widnieje przy najwcześniejszym analizowanym zapisie, oraz rok 1841 – data najpóźniejszego wpisu. Obie daty mają charakter realny, ponieważ zostały zanotowane przez kancelistę sporządzającego księgę parafialną. Oznacza to, że granice chronologiczne zawierają m.in. okres trzech zaborów Polski, stąd w treści pracy, zwłaszcza przy nazwiskach o odmiejscowej genezie, istotnymi obszarami administracyjnymi, które zostały uwzględnione, są były Prusy Zachodnie i były Prusy Wschodnie.

Powierzchniowo Kociewie jest obszarem o kształcie nieregularnego wieloboku o powierzchni około 3 tys. km² zajmującym południowo-wschodnią część byłego województwa gdańskiego oraz północno-wschodnią część byłego województwa bydgoskiego. Są to zatem rejony Starogardu Gdańskiego, Tczewa, Gniewu oraz Świecia.

Kociewie bywa określane jako obszar, na którym współistnieją elementy kultury ludowej właściwej dla Pomorza Gdańskiego, Kaszub, ale także Powiśla, Kujaw, Ziemi Chełmińskiej i Mazowsza. Historycznie zaś na tym obszarze dostrzegalne były elementy kultury niemieckiej, co było spowodowane obecnością na Pomorzu Zakonu Krzyżackiego, a w następnych wiekach zaborami.

Pierwotnie Kociewie było obszarem bardzo jednolitym etnicznie, dopiero w okresie wczesnego średniowiecza zaczęło następować różnicowanie się lokalnych grup plemiennych, wśród których można wyróżnić dwie najważniejsze: zachodnio-pomorską oraz kaszubską. Ta druga okazała się być grupą bardzo silną i ekspansywną, co w istotny sposób zaznaczyło się choćby w dzisiejszych nazwach niektórych kociewskich miejscowości. Dialekt kaszubski miał również duży wpływ na kociewską antroponimie.

Z czasem wpływy kaszubskie były z Kociewia wypierane, jednocześnie zaczęła tworzyć się odrębna gwara kociewska. Za nią, od drugiej połowy XV aż do XVIII wieku, zaczął powstawać nowy typ etnograficzny określany mianem *człowieka-kociewiaka*, którego język zawierał zarówno elementy kaszubskie, jak również kujawsko-mazurskie. Kociewie było obszarem, na którym w różnym stopniu przenikały się także wpływy kulturalno-osadnicze z Ziemi Chełmińskiej, Kujaw, Mazowsza, a także Wielkopolski i Prus.

Ekspansja gwary kociewskiej, czego skutkiem było rozszerzenie granic regionu, który wcześniej kojarzony był jedynie z powiatami: starogardzkim i tczewskim - nastąpiła w drugiej połowie wieku XIX.

Charakterystyka źródeł

Zebrany materiał antroponimiczny pochodzi z rękopiśmiennych źródeł w postaci parafialnej księgi metrykalnej chrztów parafii Pączewo-Czarnylas z lat 1639-1841, oryginalnie zatytułowanej „*Alphabetisches Tauf Register der Parochie Ponczau-Czarnylas 1688-1841*” wraz z dołączonymi do niej kartami. Księga parafialna znajduje się w Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie, w województwie pomorskim.

Księga prowadzona była w języku niemieckim. Niejednokrotnie rękopiśmienny materiał nastroczał problemów z jednoznacznym odczytaniem zapisów, co czasem mogło wynikać ze złego stanu kart znajdujących się w księdze parafialnej, jednak znacznie częściej ze sposobu zapisywania nazwisk przez parafialnych kancelistów, którzy poza trudną do odczytania grafią często posługiwali się jednocześnie językiem polskim, łacińskim i niemieckim, komponując nie zawsze niezrozumiałe zapisy. Sytuacja, w której brak był możliwości weryfikacji właściwej formy zapisu danego nazwiska, powodowała konieczność arbitralnego, a tym samym hipotetycznego przedstawienia właściwej formy danego antroponimu.

Zebrane jednostki nazewnicze zostały wynotowane z uwzględnieniem wszelkich danych zawartych w oryginalnych źródłach – tj. imienia i nazwiska danej osoby, imienia ojca, imienia matki, pełnej daty urodzenia oraz miejsca urodzenia. Te informacje ułatwiają zbudowanie pewnego, choć dość ubogiego pozajęzykowego kontekstu umożliwiającego przedstawienie zjawisk towarzyszących genezie nazwisk. Ów kontekst nie jest pełny, ponieważ w materiałach źródłowych nie znalazły się informacje na temat statusu społecznego nosicieli nazwisk, ich wykształcenia, zajęcia, zawodu itp. Dodatkowe informacje z pewnością wzbogaciłyby pozajęzykowy kontekst analizy, dając możliwość szerszego spojrzenia na wskazane zjawiska językowe.